

## ПРА РОЛЮ СЛОЎНІКАЎ У ГІСТОРЫІ НАВУЧАННЯ МОВЕ І ФАРМІРАВАННЯ КАМПЕТЭНЦЫЙ

Даўно заўважана і практычна пацверджана, што пры вывучэнні замежных моў нельга абысціся без слоўнікаў як спецыяльных кніг, у якіх сабраны і размешчаны ў пэўным парадку (як правіла, алфавітным) словы з тлумачэннем на той жа мове або з перакладам на іншую мову, ці, паводле лексікаграфічнай тэрміналогіі, тлумачальных або перакладных слоўнікаў. Аб узмацненні ролі слоўнікаў у працэсе навучання мовам, найперш як замежным, у другой палове XX ст. вядомы расійскі лінгвіст і тэарэтык выкладання рускай мовы як замежнай В. В. Маркоўкін піша: “Пра тое, што без слоўнікаў замежныя мовы не вывучаюцца, ведалі ўсе і заўсёды. Аб тым, што слоўнік можа разглядацца як вельмі важны, хоць і спецыфічны сродак навучання, сталі гаварыць параўнальна нядаўна. Інтэрпрэтацыя слоўніка як сродку навучання была падрыхтавана ў канцы 60-х гг. *тэарэтычным* размежаваннем вучэбнай і невучэбнай (агульнай, традыцыйнай) лексікаграфіі і з’яўленнем вялікай колькасці публікацый, што ўтрымліваюць сур’ёзныя аргументы на карысць мэтазгоднасці такога размежавання” [3, с. 102].

У выніку ўсведамлення значымасці слоўнікаў у працэсе навучання мовам як замежным і, галоўнае, прызнанне іх ролі як вучэбнага сродку паспрыяла, з аднаго боку, узнікненню вучэбных слоўнікаў самага рознага прызначэння, з другога боку, пашырэнню і актыўнаму выкарыстанню іх пры навучанні не толькі замежным мовам, але і сваім, родным, мовам.

Так, на занятках па беларускай мове пры вывучэнні пытанняў амаль усіх раздзелаў курса знайшлі сваё прымяненне поруч з падручнікамі як асноўным сродкам навучання вучэбныя слоўнікі як дадатковыя сродкі навучання мове і фарміравання розных кампетэнцый навучэнцаў. Такімі сталі не толькі тлумачальны і арфаграфічны слоўнікі, але і слоўнікі руска-беларускай і беларуска-рускай моў, марфемны і словаўтваральны, слоўнікі сінонімаў, антонімаў, фразеалагізмаў беларускай мовы, падрыхтаваныя для арганізацыі працэсу навучання беларускай мове. І іх асноўная роля выкарыстання – гэта ўспрыманне, асэнсаванне і засваенне шматаспектнай інфармацыі па пытаннях беларускай мовы, галоўным чынам, для фарміравання *моўнай кампетэнцыі*.

Сваім з’яўленнем вучэбная лексікаграфія, несумненна, абавязана вынікам тэарэтычнага вывучэння асобных галін навукі аб мове, многія з

якіх, як, напрыклад, словаўтварэнне ці фразеалогія, па сутнасці знайшлі сваё навуковае асвятленне толькі ў другой палавіне XX ст. і былі вызначаны як самастойныя раздзелы курса беларускай мовы, што стала асновай пашырэння зместу школьнага курса беларускай мовы і ўключэння гэтых раздзелаў у школьныя праграмы.

У далейшым, асабліва ў 90-ыя гг. мінулага стагоддзя, грамадства і школа ставяць новыя задачы навучання мове: узмацніць практычную накіраванасць навучання беларускай мове, адпаведна чаму ўзрастае маўленчая арыентацыя школьнага курса беларускай мовы, які павінен забяспечыць не толькі сістэму тэарэтычных ведаў, але і трывалыя навыкі актыўнага валодання мовай ва ўсіх яе стылёвых разнавіднасцях, што найбольш спрыяла фарміраванню *маўленчай і камунікатыўнай кампетэнцыі* навучэнцаў.

У гэты перыяд навучання беларускай мове ўвага скіравана да стылістычнай дыферэнцыяцыі слоў, адбору слоў і ўстойлівых выразаў, семантычнай і стылістычнай дакладнасці спалучэння слоў, устойлівых выразаў, іх выкарыстання ў адпаведнасці з кантэкстам, са стылёвай прыналежнасцю твора, яго жанравай разнавіднасцю. З гэтага часу ўзрастае цікавасць да пытанняў фразеалогіі як дзейснага сродку развіцця мыслення і маўленчай культуры, маральна-этычнага і эстэтычнага выхавання навучэнцаў.

Праўда, трэба адзначыць, што такая скіраванасць навучання абумоўлена як экстралінгвістычнымі фактарамі (у першую чаргу, характарам моўнай палітыкі, што праводзіць дзяржава ў той ці іншы перыяд, ці, як зазначае вядомы беларускі лінгвіст і аналітык беларускай тэрміналагічнай лексікаграфіі В. К. Шчэрбін адносна дынамікі публікацыйнай актыўнасці беларускіх тэрмінографаў у 90-я гг., калі вызначаецца “прыярытэтны статус беларускай мовы, як мовы тытульнай нацыі, меў адпаведную заканадаўчую падтрымку”), так і ўласна моўнымі [4, с. 49].

У ліку апошніх трэба адзначыць новыя дасягненні навукі аб мове, вынікі грунтоўнага тэарэтычнага асвятлення і вырашэння беларускімі лінгвістамі шматлікіх нявырашаных і дыскусійных пытанняў фразеалогіі (гл. найперш працы Ф. М. Янкоўскага, А. С. Аксамітава, І. Я. Лепешава і інш.). А яшчэ гэта і заканамерны новы этап развіцця практычнай фразеаграфіі: падрыхтоўка шматлікай і разнастайнай паводле тыпу і назначэння фразеаграфічнай літаратуры. Гэта тлумачальны “Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы” ў 2-х т. І. Я. Лепешава (1993 г.), “З народнай фразеалогіі: Дыферэнцыяльны слоўнік” І. Я. Лепешава (1991 г.), “Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны” М. А. Даніловіча (2000 г.), у тым ліку і вучэбны “Фразеалагічны слоўнік” пад рэд. Ф. М. Янкоўскага (1973 г.), у якім сабраны

фразеалагічныя адзінкі з твораў мастацкай літаратуры, што складалі на той час школьную праграму па беларускай літаратуры. А яшчэ гэта тлумачальна-ілюстрацыйныя слоўнікі фразеалагізмаў мовы твораў двух класікаў беларускай літаратуры: “Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Я. Коласа” пад рэд. А. С. Аксамітава (1993 г.) і “Слоўнік фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы” В.А. Ляшчынскай і З.У. Шведавай (2007), а таксама перакладныя “Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем” З. Санько (1991 г.), “Беларуска-польскі фразеалагічны слоўнік” А. С. Аксамітава (2000 г.), у тым ліку і вучэбны “Русско-белорусский фразеологический словарь” І. А. Кісялёва (1991 г.), выкарыстанне якіх у вучэбным працэсе давала магчымасць больш глыбока вывучаць творчую спадчыну мастакоў беларускага слова на ўроках беларускай літаратуры і, галоўнае, фарміраваць фразеалагічны мінімум навучэнцаў, *камунікатыўную кампетэнцыю*.

Далейшае пашырэнне кола праблем у навучы пра мову, актыўнае ўзаемадзеянне лінгвістыкі з псіхалогіяй, антрапалогіяй, кагнітывістыкай, змена навуковых парадыгмаў у лінгвістыцы канца XX – пачатку XXI ст., калі акцэнт змяшчаецца ў бок разумення мовы не толькі як сродку камунікацыі, але і сродку культурнага кода нацыі, паступова і няўхільна ўносяцца змены і ў навучанне мове ўвогуле і фразеалогіі ў прыватнасці.

Фразеалагізмы кожнай мовы як самыя “культураносныя” адзінкі не столькі называюць, колькі характарызуюць, ацэньваюць абазначанае, а вобразная аснова гэтых адзінак з’яўляецца цэнтрам культурнай канатацыі. І калі раней пры вывучэнні фразеалогіі найперш замежных моў “культурны след” традыцыйна вызначаўся пры іх семантычным аналізе, які нярэдка дапаўняўся этымалагічнымі і краіназнаўчымі каментарыямі, то ў апошні час актуальным з’яўляецца лінгвакультуралагічны падыход да вывучэння кожнай мовы і яе фразеалагічных адзінак, якія адлюстроўваюць, захоўваюць і перадаюць культурны вопыт пэўнага народа, яго светабачанне і светаадчуванне. Адпаведна фразеалагізмы як міні-тэксты служаць захавальнікамі культурнай інфармацыі і крыніцай пазнання культуры народа, мова якога вывучаецца, у тым ліку замежная ці свая. Трываламу і асэнсаванаму засваенню мовы, яе фразеалагізмаў спрыяе выкарыстанне лінгвакультуралагічнага аналізу ці лінгвакультуралагічнага каментарыя семантыкі, кампанентаў, вобразаў гэтых адзінак як рэпрэзэнтантаў культурнага кода, як знакаў мовы і культуры, паколькі яны выражаюць каштоўнасна-ацэначныя адносіны да абазначанага ў залежнасці ад тых ці іншых культурных устаноў пэўнага народа [2]. «Фразеалагізм зараджаецца на перасячэнні мовы і культуры, ён першапачаткова насычаны культурай, і гэта робіць яго патэнцыяльна культурным знакам» [1, с. 147].

Такі падыход да вывучэння кожнай мовы, яе адзінак выклікаў актыўнае з’яўленне і праектаванне слоўнікаў новага тыпу, у якіх

лінгвістычная інфармацыя дапаўняецца экстралінгвістычнай (найперш энцыклапедычнага і асабліва культуралагічнага характару), – іх выкарыстанне ў навучанні мове будзе спрыяць фарміраванню *лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі* навучэнцаў.

### Літаратура

1. Ковшова, М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии. Коды культуры / М. Л. Ковшова. – М. : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2012. – 456 с.
2. Ляшчынская, В. А. Сучасная беларуская мова: фразеалогія / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2010. – 230 с.
3. Морковкин, В. В. О базовом лексикографическом знании / В. В. Морковкин // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному; под ред. В. В. Морковкина, Л. Б. Трушиной. – М. : Русский язык, 1986. – С. 102–117.
4. Щербин, В. К. Белорусская и литовская терминография: сравнительный аспект / В. К. Щербин // Terminologij (Vilnius). – 2009. – № 15.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ им. Ф. СКОРИНЫ